

Zofia Abramowicz (Białystok)

Imiennictwo Żydów białostockich w latach 1886–1939

Kształtowanie się systemu antroponimicznego Żydów jest ściśle związane z ich kulturą i historią: z życiem w diasporze w różnych krajach Europy i świata. Kontakty kulturowe i językowe z wieloma narodami Europy znalazły odbicie w nazewnictwie osobowym Żydów białostockich. Na imiennictwo tej grupy narodowościowo-wyznaniowej niewątpliwie największy wpływ wywarły trzy języki europejskie: niemiecki, polski i rosyjski. W zestawie imion ludności żydowskiej Białegostoku można doszukać się zarówno wpływu systemów antroponimicznych jak i oddziaływania systemów językowych narodów, wśród których Żydzi zamieszkiwali. Zebrany materiał źródłowy pozwala odnotować kilka zjawisk zachodzących w systemie antroponimicznym ludności żydowskiej. Metryki Żydów białostockich rejestrują imiona o różnej etymologii i w różnym brzmieniu, imiona w różnych formach gramatycznych. W związku z tym staje się koniecznym podział imion żydowskich według co najmniej dwu kryteriów:

- 1) ze względu na etymologię imienia;
- 2) ze względu na formę imienia.

Według pierwszego kryterium w imienniku żydowskim można wyodrębnić dwie zasadnicze grupy:

- a) imiona biblijne pochodzenia starohebrajskiego: Abraham, Izaak, Józef, Mojżesz i in.;
- b) imiona pochodzenia niehebrajskiego:
 - antroponimy przejęte od narodów europejskich: Aleksander, Włodzimierz, Henryk, Anatol i in.;
 - imiona jidiszowe, utworzone od apelatywów języka niemieckiego lub innych języków europejskich, w tym i słowiańskich, które nie weszły do systemu antroponimicznego tych narodów i były używane tylko przez Żydów: Ber, Wolf, Hersz, Hirsz, Bejla, Bluma, Golda i in.¹

Podstawą imiennika Żydów białostockich są niewątpliwie imiona o etymologii starohebrajskiej i niemieckiej (imiona jidiszowe)². Świadczą

o tym dane statystyczne. W okresie międzywojennym do najpopularniejszych należały następujące imiona:

męskie — Mojżesz (6,6⁰/₀), Abram (5,75⁰/₀),
 Jakub (5,38⁰/₀), Chaim (4⁰/₀),
 Lejb (3,35⁰/₀), Dawid (3,03⁰/₀),
 Josyf (3⁰/₀), Izrael (2,54⁰/₀),
 Hersz (2,28⁰/₀), Isaak (2,03⁰/₀),
 Aron (1,79⁰/₀), Icchok (1,6⁰/₀),

kobiece —

Sara (4,22⁰/₀), Chaja (3,68⁰/₀),
 Chana (3,57⁰/₀), Szejna (3,12⁰/₀),
 Leja (3,12⁰/₀), Ester, Rywka (po 2,61⁰/₀),
 Liba (2,46⁰/₀), Sora (2,26⁰/₀),
 Fejga (2,17⁰/₀), Małka (1,72⁰/₀),
 Bejla, Frejda (1,72⁰/₀) i in.

Imiona o innej etymologii (np. greckie, łacińskie, słowiańskie i in.) używane przez Niemców, Polaków, Białorusinów, Rosjan i inne narody europejskie w metrykach Żydów białostockich występują jako imiona rzadkie. Porównajmy:

Anatol (0,01⁰/₀), Artur (0,01⁰/₀), Arkadia (0,01⁰/₀),
 Boris (0,05⁰/₀), Witali (0,05⁰/₀), Włodzimierz (0,07⁰/₀),
 Balbina (0,02⁰/₀), Irena (0,08⁰/₀), Nina (0,02⁰/₀),
 Regina (0,08⁰/₀), i in.

A więc, jak pokazują dane statystyczne z okresu międzywojennego wzbogacanie imiennika żydowskiego przy pomocy antroponimów używanych przez inne narody było zjawiskiem marginalnym. Być może miało na to wpływ prześladowanie ludności żydowskiej i zabranianie przez rządy niektórych krajów nadawania dzieciom żydowskim chrześcijańskich imion³.

Natomiast w rozszerzaniu własnego systemu antroponimicznego Żydzi częściej stosowali kalkowanie i wprowadzanie do imiennika apelatywów różnych języków europejskich. W ten sposób powstały pary lub całe szeregi imion mających swe odpowiedniki semantyczne w kilku językach, por.:

Cypora (hebr.) — Frajda (niem.)
 Cewi (hebr.) — Hirsz (niem.)
 Dow (hebr.) — Ber (niem.)⁴
 Brajna (od niem. Braune)⁵ — Czarna lub Czerna (słow.)
 Bejla (od wł. Bella)⁶ — Krasna (słow.) — Szejna (niem.)

Kształtowany w ten sposób system antroponimiczny Żydów na przestrzeni stuleci, w zależności od sytuacji społeczno-politycznej, poddawany był przekształceniom fonetycznym, ortograficznym i gramatycznym.

Jak podkreśla M. Altbauer, imiona biblijne mogły być zapożyczane parokrotnie w różnych zupełnie czasach — po raz pierwszy w epoce przyswajania słownictwa chrześcijańskiego za pośrednictwem greki, łaciny i języków zachodnioeuropejskich i później albo wprost z oryginału hebrajskiego Biblii, albo w nowszych czasach, bezpośrednio od Żydów zamieszkałych na ziemiach polskich⁷. W języku polskim prowadziło to do oboczności postaci fonetycznych imion i powstawania dubletów, por.: Samuel (forma funkcjonująca w języku polskim w postaci grecko-łac.) i Szmuel, Szmul (nowsza forma Żydów polskich).

Do języka rosyjskiego terminologia chrześcijańska, a wraz z nią i imiennictwo biblijne, przenika z bizantyjskiej greczyzny, w wyniku czego te same imiona w języku polskim i rosyjskim brzmią różnie. Znajduje to odzwierciedlenie w zapisach metrykalnych Żydów białostockich z dwu historycznych okresów:

- 1) lata 1886—1918 (administracja rosyjska)⁸;
- 2) 1919—1939 (administracja polska).

Do roku 1918 metryki Żydów białostockich sporządzane były w języku rosyjskim, po 1918 roku — w języku polskim. Dlatego też pełne metrykalne imiona o etymologii starohebrajskiej zapisywane były w kilku wariantach odzwierciedlających brzmienie polskie, rosyjskie lub żydowskie (hebrajskie lub jidisz), por:

1886—1918	1919—1939	Forma imienia występująca w Biblii w tłumaczeniu	
		rosyjskim	polskim
Абрам	Abram	Аврам	Abram
Авраам	Abraham	Авраам	Abraham
Бениамин	Benjamin	Вениамин	Benjamin
Вениамин	—	"	"
Иосиф	Josef	Иосиф	Józef
Осип	Josyf	Яков	Jakub
Яков	Józef		
	Jakób		
	Jakob		
	Jakow		

Podobne procesy można odnotować w grupie imion chrześcijańskich niehebrajskiego pochodzenia, por.:

Елена	Бальбина	Eduarda	Eugenia
Зинаида	Генретта	Nina	Halina
Любовь	Каролина	Roza	Helena
Софья	Матильда	Sofia	Irena
Борис	Паулина	Zynaida	Róża
Владимир	Регина	Aleksander	Sabina
Виталий	Розалия	Boris	Stefania
Григорий	Фредерика	Owsej	Zofia
Евсей	Генрих		Albert
Лев	Леон		Henryk
			Leon

Jak z powyższego wynika, na zapis, (i prawdopodobnie brzmienie) imion żydowskich w obu okresach wpływał zarówno język rosyjski jak i polski. Na skutek oddziaływań tych języków a także i szeregu zmian fonetycznych zachodzących w języku hebrajskim i jidisz⁹ powstało szereg wariantów jednego imienia. W wyniku wielu przekształceń powstały imiona, w których trudno doszukać się związku pomiędzy formą wyjściową a przekształconą, por.: Rachel, Rachil, Rachela, Rachila, Rachyl, Rajchel, Rajchil, Rochel, Rochile, Rochla. Obok poprawnej hebrajskiej formy Icchak¹⁰ mamy w naszym materiale takie warianty jak: Icchok, Izaak, Izak, Isaak, Isak, Icko, Ajzyk. Starohebrajskie imiona Mosze czy Josef występują w formach: Mojsze, Mojżesz, Moisiej, Mowsza¹¹; Josef, Josek, Josyf, Józef, Iosif, Osip. Imię Salomon ma odpowiedniki: Salamon, Sałomon, Sale, Szlama, Szlejme, Szlema, Szlima, Szloma, Szlomo. W wariantach tych odnajdujemy zarówno zjawiska szczegółowo opisane przez M. Altbauera¹² oraz zmiany fonetyczne zachodzące pod wpływem wymowy polskiej, rosyjskiej, białoruskiej, niemieckiej. Można przytoczyć przykłady typowych dla języków wschodniosłowiańskich zmian fonetycznych: przejście nagłosowego c w o (Jewsej — Owsej), zamiana f na p (Iosif — Osip), akanie (Salamon, Sałamon), miękkie r' typowe dla języka rosyjskiego (Majrim obok Majrym), lub twarde r chaeakteryistyczne dla języka białoruskiego obok miękkiego r rosyjskiego i rz polskiego (Borys obok Boris i Łazar obok Łazarz) i in. Już wyżej przytoczone przykłady dość bitnie świadczą o tym, że na nazewnictwo osobowe Żydów białostockich w równym stopniu oddziaływał poprawny język urzędowy jak i mowa potoczna otaczającej ludności.

Wpływ języka potocznego mieszkańców Białegostoku — swoistej gwary powstałej w wyniku wzajemnych oddziaływań języków polskiego, rosyjskiego, białoruskiego, litewskiego, niemieckiego i in. — najbardziej uwidacznia się przy tworzeniu deminutywów i hipokorystyków. Żydzi

bowiem od otaczających narodów przejęli zwyczaj zdrabniania imion dziecięcych przez dodawanie odpowiednich końcówek i sufiksów, nadających im cechy pieśczołliwości i miłości i wprowadzili te imiona do metryk.

W zebranym materiale z okresu międzywojennego deminutywa i hipokorystyka stanowią 9,74% imion męskich i aż 25,23% imion kobiecych. Można podzielić ją na dwie grupy:

- 1) deminutywa i hipokorystyka typowa dla Słowian i narodów germańskiej grupy językowej (Jadzia, Bronia, Liza, Niuta, Betti);
- 2) zdrobnienia i spieszczenia utworzone od imion żydowskich (pochodzenia starohebrajskiego i powstałych w jidisz) przy pomocy niemieckich, polskich, rosyjskich lub białoruskich sufiksów i końcówek, (Josel, Berel, Berl, Berek, Icko, Biszka, Hercka).

Do metryk Żydzi białostoccy wprowadzili typowe dla Polaków, Rosjan, Białorusinów, Niemców i in. zdrobnienia i spieszczenia popularnych w badanym okresie imion. Porównajmy: Liza, Sasza, Luba, Tania, Bronia, Jadzia, Krysia, Grisza, Elka, Fela, Gala, Genia, Geniek, Jula, Masza, Niuta, Pola, Polli, Sonia, Hilda, Betti, Doli i in. Niektóre z powyższych imion mogły być zdrobnieniami od pełnych imion biblijnych używanych przez wszystkie grupy narodowościowo-wyznaniowe: Maria—Masza, Anna—Niuta, Elżbieta—Elka, Liza, Betti. Inne deminutywa były tworzone tylko od imion chrześcijańskich o różnej etymologii: Aleksander—Sasza, Lubow—Luba, Tatiana—Tania, Jadwiga—Jadzia, Grigorij (Grzegorz) -- Grisza itd.

Należy zwrócić uwagę, że pewne deminutywa używane przez ludność nieżydowską, mogły być przejmowane przez Żydów jako zdrobnienia imion żydowskich, por.: Bronia — w języku polskim deminutyw od Bronisława — dla Żydów imię to mogło być zdrobnieniem od Brajne; Basia (w języku polskim dem. od Barbara) — u Żydów ta forma mogła być deminutywem od hebrajskiego imienia Batja.

Przy tworzeniu deminutywów od imion żydowskich najczęściej używane są następujące sufiksy:

- el sufiks niemieckiego pochodzenia wyodrębnia się w imionach o etymologii niemieckiej: Berel, Herszel, Godel od Ber, Hersz, God i in.;
- -ek, -ko i -ka (męski) — to sufiksy typowe dla języków słowiańskich (polskiego, rosyjskiego, białoruskiego, ukrańskiego). Spotykamy je w imionach: Berek, Icek, Berko, Biszko, Icko, Biszka, Hercka i in.

W grupie imion kobiecych najczęściej używany jest sufiks -ka: Bejlka, Chaszka, Esterka, Rachamka, Neszka, Neška, Rywka, Tamarka, Gutka, Itka, Sulka i in. Spotykane są również formy imion utworzone przy pomocy sufiksów -sia, -sza, i in.: Badasza, Basia, Basza, Chasia i Chacza,

Dwosza, Gisia i Gisza, Gnesia i Gnesza, Josia, Mariasia i Mariasza, Ne-
sia i in.

Wyraźny wpływ języka polskiego i rosyjskiego obserwujemy również przy zamianie wygłosowego -e na -a oraz -el na -la w imionach kobiecej por.: Bejle—Bejla, Blume—Bluma, Broche — Brocha, Chane-- Chan, Dine — Dina, i in. oraz Ejdel — Ejdla, Fejgel — Fejgla, Fradel -- Frad, Gitel — Gitla, Mindel — Mindla, Mirel — Mirla, Perel -- Perla itd.

Reasumując, należy podkreślić, iż zjawisko interferencji języko-
zwykle zachodzące w sytuacji bilingwizmu¹³, w Białymstoku było pro-
cesem głębokim i niezwykle złożonym. Na tym terenie zachodziło ono na
tle wzajemnych kontaktów i oddziaływań kulturowych i językowych wie-
lu grup narodowościowo-wyznaniowych, co dobitnie ilustruje tylko częś-
ciowo przedstawiony tu materiał faktograficzny. W wyniku wzajemnych
oddziaływań kilku języków w imienictwie żydowskim obserwujemy wie-
le zjawisk zarówno pozytywnych jak i negatywnych.

Z jednej strony, przejmując imiona od sąsiadujących narodów Żydzi
wzbogacają własny system antroponimiczny, z drugiej jednak strony ob-
serwujemy powstawanie szeregu wariantów jednego imienia nie zawsz
pożądanych z punktu widzenia ich wartości estetycznych. Należy zwróci
uwagę, że wartość estetyczna tego samego imienia w różnych językach
jest inna, inne są bowiem zasady fonetyki, ortografii i całego system
gramatycznego, a w związku z tym i inne kryteria estetyczne. Dlatego
też wprowadzenie do metryk imion przekształconych, w tym i demini-
tywów, typu: Rochla zamiast Rachel lub Rachela, Szłoma czy Ślama za-
miast Salomon, Cipa zamiast Cypora, Sroel, Srul zamiast Izrael, Szmul za-
miast Samuel¹⁴ i inne dostarczało ich właścicielom wielu kłopotów i zmag-
wień. Imiona te bowiem u miejscowej ludności nieżydowskiej (Pola-
Rosjan, Białorusinów) wywoływały skojarzenia i dostarczały materia-
do uszczypliwych i szyderczych uwag, o czym wspominają autorzy *Spis
imion żydowskich*¹⁵. Jak podkreśla A. Śmieszek, imiona Srul i Szma-
w całej Polsce uważane były za „wybitnie i wyłącznie żydowskie”¹⁶ a
więc stereotypowe.

Z czasem część imion żydowskich przeniknęła do języka polskiego i
uległa apelatyzacji otrzymując w większości wypadków znaczenie o
zabarwieniu pejorytatywnym, por.: chaja (ładacznica, nierządnica lub brud-
na, niechlujna kobieta), icked (człowiek niezgrabny, śmiesznie ubrany,
nierozgarnięty, łobuz i in.), salcia (kobieta lub dziewczyna niedbale ubra-
na, zaniedbana, rozczochrana, niedomyta), srul (małe dziecko, brudne lub
niedbale ubrane), ślojma (mężczyzna niechlujny, rozczochrany, niedomy-
niedbale ubrany)¹⁷ itd.

Przypisy:

- 1 A. S. Pribłuda, *Jewrejskaja antroponimika jego osobiennosti*, „Onomastica”, XXIII, 1978, s. 265.
- 2 Etymologię imion ustala się na podstawie: 1) *Spis imion żydowskich*, wyd. nakładem Gminy Wyznaniowej Żydowskiej, Warszawa 1928; 2) J. Chodera, S. Kubicka, *Podręczny słownik niemiecko-polski*, Warszawa 1971, 3) J. Rothwand, *Imiona przez Żydów polskich używane*, Warszawa 1866; 4) M. Altbauer *Dublety imion biblijnych w polszczyźnie*, w: „Onomastica”, X, 1965; 5) A. Śmieszek, *O kilku imionach hebrajskiego pochodzenia*, w: „JP”, II, 1914; 6) A. Klawek, *Onomastyka biblijna*, w: „Onomastica”, VII, 1961, 7) A. S. Pribłuda, op. cit. s. 264–268; A. W. Supieranskaja, *Sprawocznik liczyh imion narodów RSFSR*, Moskwa 1979.
- 3 J. Rothwand, op. cit., s. 15.
- 4 *Spis imion żydowskich*, s. 4–10.
- 5 Taką etymologię tego imienia podają: *Spis imion żydowskich* s. 4–10: A. S. Pribłuda, op. cit., s. 266; A. W. Supieranskaja op. cit. s. 35.
- 6 W *Spisie imion żydowskich* s. 5 mamy wyjaśnienie, iż imię to pochodzi od włoskiego bella – piękna; natomiast A. C. Pribłuda, op. cit. s. 266 podaje: Bejla – „biełaja, blondinka”.
- 7 M. Altbauer, op. cit., s. 197.
- 8 Granicę dwu historycznych okresów ustala się na rok 1918, ponieważ do tego roku księgi metrykalne Żydów w Białymstoku były prowadzone w języku rosyjskim, od 1919 – w języku polskim.
- 9 Szerzej na ten temat piszą: M. Altbauer, op. cit. s. 197–203; M. Altbauer, *Od typu metronimicznego do pajdonimicznego*, w: „Onomastica” IV, 1958, s. 355–364, A. Klawek, op. cit. s. 403–405; A. Śmieszek, op. cit. s. 185–187.
- 10 Taką formę jako poprawną rekomenduje *Spis imion żydowskich*, s. 12.
- 11 M. Altbauer, *Dublety imion biblijnych...* s. 199 – ow – oddaje jidiszowe – dialektyczne ou, kontynuant hebrajskiego $x-o$, zamiast jidiszowego-polskiego – oi –.
- 12 M. Altbauer, op. cit. s. 197–203.
- 13 Szerzej na ten temat: M. Karpluk, *Imiona i nazwiska Żydów polskich przykładem językowej interferencji (na podstawie książek J. B. Singera)*, w: „Onomastica”, XXIX, 1984, s. 197.
- 14 M. Altbauer, op. cit. s. 199.
- 15 *Spis imion żydowskich*, s. 10.
- 16 A. Śmieszek, op. cit. s. 186.
- 17 M. Brzezina. *Polszczyzna Żydów*, PWN, Warszawa – Kraków 1986 s. 98–101.

The Names of the Białystok Jews in the Years 1886–1939

The names given to the Jews in Białystok were basically those of Old Hebrew and German ethymology. The most popular names among the Jews in the studied period were the following: for men — Mojżesz, Abram, Jakub, Hersz etc.; for women — Sara, Chaja, Chana, Szejna etc. The shaping of the Jewish antroponymic system is closely associated with the history of the nation, that is its life in the Diaspora in various parts of Europe and elsewhere. As it seems, the main influence on the first names of the Białystok Jews was exerted by three languages: German, Russian and Polish. The influence of these languages was manifested in various ways:

- 1) there was an influence of both official language and colloquial speech;
- 2) the Białystok Jews introduced to their antroponymic system names used by Germans, Poles, Russians and Belorussians;
- 3) calking the names and introducing appellatives of the given language in this way variants of names were created expressing the same contents, but different in sound, for example Cypora (Hebr.) — Frajda (German), Golda (German) — Zlata (Slav.), Brajna (German Braune) — Czerna (Slav.), Bella (Bejla) (Ital.) — Krasna (Slav.)
- 4) from the neighbouring nations Jews took over the habit of applying diminutives to children's names through endings and suffixes (compare suffix -el of German origin in names Berel, Herszel, next to Ber, Hersz; suffixes -ek, -ko known in the Polish language occur in names Berek, Icko; suffix -ka, used to construct a diminutive of masculine names in Belorussians and Russian, can be found in name Biszka, Hercka; feminine names are most frequently put into diminutive with the suffix -ka; Bejlka, Esterka, Tamarka etc.);
- 5) public registers include also diminutives of names popular in the studied period typical for Poles, Russians and Belorussians as well as Anglo-Saxons: Sasza, Tania, Bronia, Jadzia, and Betti, Polli (next to Pola), Fanni (next to Fania);

6) obvious influence of Polish and Russian can be observed also at the change of final sound -e into -a as well as -el into -la in women's names (Bejle - Bejla, Broche - Brocha, Brajdel - Brajndla, Ejdel - Ejdla).

The collection of antroponims of the Białystok Jews testifies to the chaos governing their antroponimic system. No other national-religious group in Białystok introduced to public registers so many diminutives, hypocoristic and transformed names. This situation is deplored by the authors of the *Register of Jewish Names* who, attempting to put some order into the system, instructed rabbis and officials „to watch over the spelling and transcription of names in Polish”.

Adoption of names from the neighbouring nations by the Białystok Jews on one hand enriched the antroponimic system; on the other hand, however, the existence of several variations of one name, not always sounding well from the point of view of the aesthetic values of a given language, caused the owners of these names a lot of problems in non-Jewish environment. Some of these names entered Polish language undergoing apellative processes, and obtained — usually pejorative — meaning (e.g. chaja, icek, srul, ślojma).